

Западната и источната христијанска црква денеска ги слават своите светци. Православните - Свети Трифун, заштитникот на полината, посевите и лозјата, додека католиците - Свети Валентин, заштитникот на вљубените.

И двајцата светци живееле во третиот век, и двајцата се погубени затоа што не сакале да се одречат од христијанството. Во текот на историјата, на судбината на овие личности се надоврзале многу легенди. За Свети Трифун се вели дека ја излекувал ќерката на царот Гордијан кој владеел од 238 до 244 година, а за Свети Валентин дека од затворот на своите пријатели им испраќал пораки „Ве сакам,“ и „Сетете се на вашиот Валентин“.

Лозарите традиционално го одбележуваат Свети Трифун, надевајќи се дека светецот ќе им помогне грозјето да биде благо, а бочвите полни со вино младите Римјани и покрај царската забрана, бидејќи на царот му требале невенчани војници. Легендите се пренесувале, се менувале, се додавало, а исто се случувало и со обичаите. Заштитникот на лозјата, Свети Трифун на различен начин се слави на повеќе места во Македонија. Но, како што се менуваат обичаите кај постарите така се менуваат и кај младата генерација. Свети Валентин од пред неколку години го прифатија и младите од Македонија.

Сепак, и за младите и за постарите нема ништо лошо во тоа на овој ден да се искажат чувствата, опиени од љубов или пак од вино.

На крај, денешниот ден секој ќе го прослави според свите убедувања и чувства. Некои на лозјата и со чашка вино, некои изговарајќи ги Валентиновите пораки.

Заштитник на градинарите и на лозарите

(Именден празнуваат: Трифун, Трајан, Трајко...)

Момчето што на 17-годишна возраст со Божја помош ја излекува царската ќерка Гордана која што не можеше да ја излекува ниту еден лекар во империјата се стекна со голема слава и настрада на 21-годишна возраст, но остана во споменот на целиот христијански православен свет како поим за младост и доследност на христијанските традиции. Подоцна за свој покровител го зеле градинарите, лозарите и меанџиите.

Од житието на светителот

Светиот маченик Трифун е роден околу 225 година во Кампсада, во малоазиската област Фригија, во близината на градот Апамија. Неговите родители биле христијани и уште рано кај него ја поттикнале љубовта кон Христовата вера. Во детството чувал гуски, но уште тогаш се истакнал со исцелителска способност. Со Божја помош лечел болни од разни болести и од луѓето ги бркал лошите демони. За неговите чуда се раскажувало во целата империја поради што бил викнат во Рим кај царот Гордијан, кого што во тоа време го снашла голема несреќа, бидејќи ќерка му Гордана се разболела од душевна болест и не можел да ја излечи ниту еден лекар во империјата. Во еден момент нечистиот дух од неа проговорил дека никој не може да го избрка освен Трифун. Најпосле, по Божја промисла во Рим пристигнало и младото, 17-годишно момче од Кампсада, кое што за кусо време ја излечило царската ќерка и се стекнало со уште поголема слава. Од царот било дарувано со многу дарови кои на враќање им ги поделило на сиромасите.

Свети Трифун со маченичка смрт умрел за време на царот Децие кога бил вршен голем прогон на христијаните. Од обласниот римски царски намесник по име Аквилин бил

повикан да дојде во Никеја каде што било седиштето на обласната управа и му било предложено да се откаже од Исус и на римските богови да им принесе жртви. Трифун го одбил тоа поради што бил многу мачен. Бил обесен на дрво и тепан со прачка, потоа бил врзан за опашката од коњот и влечен низ полето, а кога и со тоа не го заплашиле го осудиле да му биде пресечена главата со меч. Но пред да биде извршен тој чин, додека војниците го воделе надвор од градот Трифун се молел на Бога да му ја земе душата и кога дошле на местото за егзекуција тој ја предал душата пред мечот на целатот да падне на неговиот врат. Тоа се случило на 14/1 февруари 248 година (според други во 250 година), кога имал само 21 година. Локалните верници го погребале на своите гробишта, но тој им се јавил на сон и посакал да биде погребан во своето село. Оваа желба му била исполнета и подоцна моштите му биле пренесени во неговото родно село.

Народни обичаи

Меѓу поголемите празници кои македонскиот народ ги празнува со многу обичаи спаѓа и свети Тифун, празник главно познат по обредното закројување на лозјата. Едни го сметаат за последен од зимските, а други за прв од пролетните празници. Во некои краишта на Македонија како што се Охрид и Прилеп празникот е познат и како свети Трипун (или Триун) - пијаница. Како што забележале собирачите на македонските народни умотворби, но и на народните обичаи и верувања, тој бил покровител на меанџискиот еснаф, но и заштитник на лозарите и градинарите. Се верувало дека тој ги штити лозјата и градините од разни штети и несреќи (болести, инсекти, градоносни облаци и сл.), поради што луѓето го славеле и во негова чест изведувале многу интересни обичаи.

Свети Трифун се празнува на 14 февруари според новиот (или на 1 сечко според стариот) календар. Во повеќе краишта на Македонија на овој ден рано наутро се одело во црквата каде што попот пеел молитва и светел вода. Од оваа вода за која се смета дека со осветувањето е ослободена од сите негативни демони и има лековита моќ, луѓето земале во шишиња и ги прскале лозјата при што го изведувале и обредното закројување. Во Скопско, како што забележал М. Кратовалиев, на тој ден по црквите крштевале вода, и од таа вода секој селанин си носел по лозјата заедно со пепел. Во лозјето ќе турел малку од пепелта и ќе полеел од крстената вода. Водата ја поливал за да има берикет, а пепелта за да „испрхнува“, т.е. да бидат поголеми зрната на гроздовите. Потоа закројувале по неколку лозинки, по што седнувале, се гоштеле и правеле големи веселби.

Вакви обичаи од Скопско во минатиот век забележал и К. Шапкарев кој запишал и обичаи од Струга каде што, исто така, се прославувал овој празник. К. Шапкарев сведочи дека во Струга св. Трифун на потсмев го викале „Триун пијаница“ и го сметале како претседател и покровител на градинарството и лозарството, бидејќи ги чувал градинарските сеидби и лозјата од пакосните инсекти кои ги уништувал. „За време на тој ден уште од рано, со истата цел, градинарите повикуваат еден свештеник, да освети вода во градината и после со неа ги поросува посевите, кога истовремено ќе ги прочита соодветните молитви кон Св. Трифун, за да ги истреби од градината сите пакосни подземни и надземни инсекти од каков и да било вид. А пак лозарите и тие со иста цел,

уште од зора, секој оди во своето лозје, и во секое лозје, колку ги има искаструва по неколку пенушки. Тоа се вика „зарезвање“.

Во селото Фотовица, Неврокопско, по отпуштањето од црквата секое семејство земало во шише од светената (пејана) вода, земале и леб, храна, вино и ракија и оделе во лозјето. Откако домаќинот ќе го попрскал со светена вода лозјето застанувал на едниот негов крај, а друг член на семејството застанувал на другиот крај. Тогаш домаќинот ќе викнел: „Дедо Трифоне, каде си?“ Другиот, кој бил легнат меѓу лозите за да не се гледа одговарал: „Чуја, Чуууја!“ Ова се повторувало три пати по што домаќинот ќе речел: „Не мога да те вида од црни бели гроздаци.“ Потоа извикнувал „Дедо Трифонеее! Ела да јадем и да пием!“ На тоа другиот му одговарал: „Чуја, чуја! Ето, ето!“ Двајцата доаѓале во средината на лозјето каде што одрежувале една лоза, потоа втора одрежувале на едниот крај и трета на другиот крај. Во средината на лозјето ископувале дупка длабока две до три педи, во неа го ставале шишето со останатата светена вода и го закопувале. Тоа го правеле за да го заштитат лозјето од градобијни облаци. Кога со тоа ќе завршеле ставале трпеза на која членовите на целото семејство јаделе, пиеле и се веселеле до доцна вечерта.

Во Банско пак, според записот на браќата Молерови на свети Трифон децата оделе во градината од лозницата, каде што јаделе пржени јајца и викале: „Куку Трифонеее, не мога да те здогледам од црни, бели гроздишча, като мојте бутвишча!“ Тоа го правеле за да роди лозата обилно.

Според записите од поново време на З. Делиниколова, во Радовиш рано наутро во црквата во бакарен казан „арнија“ крштевале „трипунска вода“ од која потоа земале во шишиња и ја чувале во текот на целата година, за здравје. Со оваа вода ги прскале лозјата и нивите за берикет или во случаите кога ќе се појавела некоја болест по нивите. По завршувањето на службата во црквата целиот народ заедно со попот и певците оделе во полето каде што во некое лозје по прочитувањето на моливите попот го попрскувал лозјето со светена вода и закројувал три лози со благословот „Дај боже берикет“. Пресечените лози пак ги потурале со вино и со ракија. Бидејќи овој ден се сметал за меанџиски празник во Радовиш на Св. Трифун се пиело без пари по меаните. Оној што најповеќе ќе се опијанел и ќе се валкал по земјата бил избран за „цар на пијаниците“ и ова признание го носел преку целата година.

Во Куманово, исто така според понови записи што ги направил В. Николов, членовите на лозарскиот еснаф од своите редови избирале кум кој „ќе сече колач“ за празникот. Колачот го месела домаќинката на кумот од пченично брашно. На празникот рано наутро еснафот заедно со попот излегувал надвор од градот кај лозјата („Лојзарско место“) каде што попот светел масло, крштевал вода, а потоа го сечел колачот од кој секој земал по едно парче и го јадел како нафора. Потоа за адет закројувале по неколку лози и ги попрскувале со вино и со ракија. Тука јаделе, пиеле и се веселеле со свирки и тапани. Притоа и се тркалале низ лозјата за така и бочвите да се тркалаат полни со вино. Очигледно дека се работи за имитативната магија, верувањето дека сличното произведува слично.

Според верувањата во Гевгелиско, што ги запишал С. Тановиќ, свети Трифун бил винар и имал многу лозја. Поради тоа што овој крај се наоѓа на југ и пролетта побргу се чувствува се сметало дека од овој празник почнува да мириса на лето па се велело: „Свети Трифун сече ама на лето мирисе“. Од овие причини, на овој ден се започнувала работа во полето, особено во лозјата и бавчите. Жените пак на овој ден ништо не работеле особено избегнувале работа со игла. Попладнето оделе во полето каде што береле зелје зашто се верувало дека на тој ден треба да се касне зеленило.

На иконата св. Трифун е претставен или со сорче за режење на лози или со наметка како чувар на гуски.

Обичаите и верувањата поврзани со овој празник упатуваат на заклучок дека во неговата основа лежи некој голем претхристијански празник поврзан со првите пролетни активности, пред се со обработката на градините и лозјата.

Прочка- Велики поклади

Празник на проштевањето и очистувањето од гревовите

Прочка претставува голем празник за македонскиот народ и со него се поврзани голем број обичаи и верувања. Очигледно е дека проштевањето е обичај востановен под влијание на црквата, додека огновите, гатањата, карневалите и сл. се остатоци од претхристијанските пролетни забави.

Празникот Прочка или Велики Поклади, меѓу народот познат и како Прштени Поклади спаѓа во најголемите христијански празници, според некои веднаш по Божик и Велигден. Со Прочка започнуваат и долгите Велигденски пости, период исполнет со многу обичаи и верувања, со многу одречувања и надежи за пречек на Христовото воскресение (Велигден) за причесна и идентификација со Спасителот Исус Христос.

На Прочка се изведуваат богати обичаи како што се проштевањето (оттука и празникот го добил името) потоа амкањето, обредните огнови, богатата трпеза, гатањето за живот и среќа, обичаите за очистувањето од болви, вошки и други штетници и тн. Очигледно е дека некои обичаи како што е на пр. проштевањето имаат христијанска основа, додека други се остатоци од претхристијанските пролетни празнувања.

Кога станува збор за празникот Прочка не смее да се изостават деновите што му претходат на овој празник. Една недела пред Прочка (поточно во саботата) е Задушница. Саботата пред Прочка во некои краишта на Македонија е познат под името Умрело дете за баничка, во други, само Дете за кора. Тоа е поврзано со легендата за некое сиромашко дете кое што гледајќи како богатите носат секој ден на фурната сукани јадења побарало од мајка му да му меси баничка. Мајка му, бидејќи немала брашно постојано го лажела дека следниот ден ќе му меси, а детето чекајќи и плачејќи умрело. За спомен на тој ден и на тоа дете останало на овој ден да се меси баничка, зелник или друга храна и да се раздава.

Неделата пред Прочка се вика Месопусна или Месна недела, а некои ја викаат и Месни Поклади зашто на тој ден се запокладува (запостува) со месо, месни производи и

свинска маст. Овој период од седум дена од Месни Поклади до Прочка се вика и Сирна недела или Сирници поради тоа што во овој период се јадат млечни производи. Некои ја викаат и Бела недела. Според преданието на некој што умрел во текот на овие денови во забите му нашле месо што го сметале за причина за смртта. Оттогаш останало строго да се внимава во текот на Сирната недела да не се јаде месо. Од обичаите што се изведуваат на Сирни Понеделник интересно е канењето на ветерот да дојде преку летото кога е потребен за веење на житото. Имено тогаш се прави „топејнца“, со кисело млеко или матеница (маштејнца) се носи на гумното, три пати се трча низ гумното со викање: „Ела ветре да јајме топејнца,/ в лето да дојш да вејме чејнца, југу, југу, југу...“ Потоа се руча до стежерот.

Од Сирни Поклади, односно од Прочка започнува да не се јадат и млечни производи со што започнуваат големите, долги седум недели Велигденски пости, што траат до Велигден.

Обичајот проштевање тргнува од христијанското сфаќање за помагање и проштевање меѓу луѓето. Се верува дека на овој ден и небото и земјата се проштеваат па тоа треба да го сторат и луѓето. Небото затоа што и погрешило на земјата со громови, мразеви, поројни дождови и сл. бара прошка. И луѓето еден од друг бараат прошка за грешките. Притоа секогаш помалиот бара прошка од постариот, децата од родителите, крштеникот од кумот, а се проштеваат и пријатели, роднини, соседи и тн. Откако три пати ќе се поклонил помладиот му вели на постариот: „Прости ми!“, на што овој одговара: „Простено да ти е и од мене и од Господа“, или само: „Просто да ви е“. Во некои краишта на Македонија тој што барал прошка носел некаков подарок како портокал, лимон, суво грозје, алва, јајце и др. и во таа смисла во некои краишта портокалот останал како симбол на проштевањето. Во населените места посебен впечаток во вечерните часови на овој ден остава раздвиженоста на населението, кога многумина во групи брзаат да се простат со родителите, роднините, пријателите, а потоа да се најдат покрај богатата трпеза. Останало забележано дека и младите вљубени на чешмата се проштевале со по некој бакнеж зашто за време на Велигденските пости и бакнувањето се сметало за грев.

Амкањето е интересен обичај кој особено на децата им причинувал голема радост. Се изведувал на тој начин што едно варено бело јајце се прободувало со игла, потоа низ него се провирал конец (некаде конопен во други места памучен) кој се врзувал за урката, за таванот или за синцирот од огништето. Најстариот човек во куќата, најчесто домаќинката го држела конецот (урката и сл.) и сите почнувајќи од постарите амкале, обидувајќи се да го лапнат јајцето, но без при тоа да се послужат со рацете. Само на помалите деца им се дозволувало да се послужат со рачињата. Велат, чинело човек барем со забите да го допре јајцето за да му бидат бели и здрави. Ако некој го лапнел јајцето, му го давале да го изеде, а амкањето продолжувало со друго.

Во Мариово кога тој што амкал ќе речел: „Ам!“, домаќинот го прашувал: „Што амкаш?“, на што тој одговарал: „Амкам за здравје!“ При лупењето на јајцето се внимавало еден дел од лушпата да остане поцелосен, а потоа од него сите пиеле вода велејќи: „За крто душа!“, што значи кртовите што се наоѓале во нивните или бавчите да умрат или барем да минат во туѓ синор. Во Дебарца според обичаите и верувањата што ги забележавме

притоа се велело: „Таму му гробнина, таму му столнина!“, што имало исто значење. Во некои краишта од Македонија сите пиеле вино од белката на јајцето, а лушпите ги фрлале во соседниот двор, за и болвите да прејдат кај соседите. Во Скопје, како и во Воден, Битола и др. места амкале најпрвин со пита, потоа со јајце и на крајот со алва. По амкањето со конецот на кој било врзано јајцето се гатало за живот на старите луѓе во селото. Се споменувало некое име на стар човек и се запалувал конецот. Ако подолго време горел со пламен, ќе живеел долго, ако веднаш угаснел ќе умрел во таа година. Во некои места вака се гатало само за старите луѓе, во други за секој член од семејството.

Величествен впечаток оставаат големите обредни огнови, кои се палат вечерта на овој празник. Во Штип, Радовиш, Гевгелиско и некои други места овој оган се викал Голема Ора-копа, за разлика од Малата Ора-копа, оганот што се палел една недела порано. Големата Ора-копа се изведувала посвечено од малата, со поголеми огнови, со повеќе деца, со повеќе песни и тн. Важно е за овие огнови што децата ги прескокнуваат со верување дека ќе се очистат не само од болви, вошки и други паразити, туку и од негативните демони, но најповеќе од гревовите.

Во Разлошко овој оган се вика Гаро. Целото попладне децата го подготвувале Гарото, а уште пред да го запалат девојките пееле:

*Јунак стрелба стрелаше, стрелите му падаа,
на момини дворове. Мома двори метеше,
и си стрели береше. Јунак и се молеше:
-Дај ми моме стрелите, ќе ти одам прстенче!*

По запалувањето на Гарото вечерта, девојките играле оро без песни, а момчињата го прескокнувале Гарото, играле и пукале од пиштоли. Повозрасните момчиња фрлале стрели, наречени „самострели“ кон куќите на девојките што ги сакале. Стрелите ги правеле од борова срцевина, напоена со боров катран, на врвовите му лепеле боров катран од колите, потоа ги запалувале од Гарото и така ги фрлале кон куќите на саканите девојки. Во Банско овој оган се викал Стрелачка и околу него не се играло оро.

Д. В. Македонски забележал кон крајот на минатиот век дека во селата Емборе, Дебрец и Палиор во егејскиот дел на Македонија децата, исто така, правеле голем куп од дрва, смреки и слама, наречен Ерле и навечер на празникот го палеле со пукање од пушка или пиштол. Ако тоа не успеело дури тогаш го палеле со оган. Околу него пееле, а потоа запален сноп слама (ржаница) носеле дома со верување дека летото нема да има болви. Вакво Ерле правеле децата од секоја маала и се натпреварувале чие ќе гори последно.

Во Струга како што е запишано во зборникот на Браќата Миладиновци се изведувал обичајот наречен Лапрди. „На Поклади вечерта децата играет околу црков со лапрди. Лапрди сет др’гови, не толку д’лги, на врхот расцепени и в цепот накладено сено сврзано. В сеното клаваат јаглен, и вртет лапрдата, на десно, на лево, дури да се запалит сеното и да изгаснит. После оставет драговите в црква”.

Понеделникот по Прочка се вика Чист Понеделник и тогаш започнуваат долгите Велигденски пости. На овој ден се чисти куќата, особено се внимава садовите за храна да се измијат и испоснат од мрсното. Во минатото тоа се правело со брашно или пепел и со подолго вриење. Ефтим Спространов забележал дека во Охрид во втората половина на минатиот век целата ова недела по Прочка се викала Чиста Недела и секој ден одделно: Чист Понеделник, Чист Вторник и тн. Понабожните три дена ништо не јаделе, а во средата оделе во црквата каде што земале светена вода „наезмо“, а потоа дома приредувале гозба, со посна храна, на која ги канеле роднините и пријателите. Овој строг пост трите дена по Прочка се вика Тримери, а самиот чин постење, односно гладување тримерење.

(Подготви Марко Китевски)